

Andrzej Otfinowski

NOMINALIZACJE TYPU "CZAS CZYTANIA"
W FUNKCJI OKREŚLNIKÓW CZASU

Komponent temporalny uznaje się za obligatoryjny składnik semantycznego modelu zdania elementarnego^{1/}. Można go też wyrazić zasadniczo w każdej strukturze zdaniowej, ohoćby w postaci najogólniejszego określnika czasu /okolicznika czasu/^{2/}. Struktura zdaniowa z takim określnikiem temporalnym jest podstawą /punktem wyjścia, bazą/ różnych transformacji dokonywanych ze względu na ten komponent. Jedną z transformacji byłaby nominalizacja z nadrzędnikiem temporalnym /odpowiednikiem okolicznika czasu w wyjściowej strukturze zdaniowej/ i transformacją rzeczownikową /rzecznikiem/ w dopełniaczu, upodrzędniającą odpowiedniki pozostałych członów struktury wyjściowej; funkcję nadrzędnika pełniłaby mniej lub bardziej ogólna rzeczownikowa nazwa jednostki czasu, np. czas, chwila, moment, okres, rok, miesiąc, dzień.

Jan czytał książkę /w pewnym czasie/ --> czas czytania
książki przez Jana

Dzięki nominalizacjom — w większym stopniu niż dzięki innym transformom — treść wyrażana zdaniem wyjściowym, to znaczy realizacją wyjściowej struktury zdaniowej, może funkcjonować z różnorodnym wewnętrznym zhierarchizowaniem elementów, podkreślającym aktualną wagę jednego z nich. Ten aktualnie najważniejszy komponent treści zdaniowej jest nadrzędnikiem nominalizacji, wprowadzającym /bezpośrednio lub pośrednio/ inne komponenty. Por. na przykład:

Czytanie książki przez Jana ...

Książka czytana przez Jana ...

Jan czytający książkę ...

Książka, którą Jan czytał, ...

Jan, który czytał książkę, ...^{3/}

Nominalizacje typu "czas czytania książki przez Jana" eksponują oczywiście temporalny komponent treści zdaniowej, który staje się zazwyczaj punktem odniesienia dla treści innego zdania, Nominalizacja /w połączeniu z różnymi przymkami/ pełni wtedy funkcję względnego określnika czasu. Na przykład:

1. /.../ wujenka Michalina sprzątała ręczniki, wate, buteleczki, łyżeczki, porozrzucane w czasie ratowania Janusza. /D., V, 251/ /Tkacz. 61/
2. W tych warunkach rozpuszczony węgiel wydzielał się w czasie ostygnięcia w postaci drobnego grafitu i niewielkich kryształów diamentu. /Bas. 502/
3. W czasie wyrabiania /masy - A.O./ dodać 3-4 łyżki wody. /Kuch. 79/
4. To było w okresie palenia dzielnicy. /A.Rud., 687/ /Tkacz. 61/
5. Atmosfera ziemską w okresie kształtowania się skorupy ziemskiej wynosiła kilka tysięcy stopni /.../. /Bas. 495/
6. Jeszcze kilkanaście lat temu w roku nieowocowania otrzymywało się zaledwie 30 % plonu, uzyskiwanego w roku obfitego urodzaju. /Expr. 20-22 VII 68, s. 11/
7. W czasach odkrycia układu periodycznego nie był jeszcze znany ciężar atomowy indu /.../. /Bas.604/
8. Jestem więc za tym, abyśmy w godzinie wystąpienia przygotowaną mieli proklamację do narodu. /Kor.243/
9. Chirurg Tamten w chwili otwarcia drzwi zwawo się podniósł /.../. /Zazdr. 199/
10. W chwili podpisywania protokołu /.../ ambasador Polski oświadcza /.../. /Pł. 390/

11. W chwili usłyszenia propozycji Karli - nagle zobaczyłem się w całej okazałości i przestraszyłem się !
/A. Rud., 273/ /Tkacz.61/
12. /.../ po okresie zawieszenia pożyczka może być częściowo lub całkowicie umorzona. /Wiedza 90/
13. Po tym okresie wspaniałego rozkwitu nastąpił długi okres milczenia wielkiego komediopisarza, wywołany między innymi krytyką jego ideologii przez przedstawicieli obozu demokratycznego. /Hist.125/
14. Ciasto do chwili wyrośnięcia należy podgrzewać od spodu /.../. /K.p.559/
15. /.../ naukę prowadziłem do czasu służby wojskowej /.../. /Mł.Rol.4/
16. /.../ do chwili wybuchu I wojny światowej żaden popularny dziennik nie mógł obyć się bez codziennej notatki o tangu. /Prz. 19/
17. Od czasu wkroczenia z najeźdźczą armią do Francji Walter Schnaffs uważał się za najniezwyklejszego z ludzi. /Wyb.71/
18. Od chwili rozpoczęcia akcji "Szukamy Synów Fułku" naszą redakcję odwiedzają liczne osoby /.../.
/Expr.14IX 68, s. 1/

Nominalizacje z nadrzędnikiem temporalnym i transformą orzeczeniową w dopełniaczu, pełniące funkcję względnego określnika czasu, mogą mieć swoje realizacje eliptyczne - z obli-gatoryjną lub fakultatywną elipsą wykładnika czasu. Nie dotyczy to tylko konstrukcji z przyimkiem w. W połączeniach z przyimkami do i od mogą pojawiać się w zasadzie obie konstrukcje wymiennie, chociaż wydają się przeważać realizacje eliptyczne. W przykładach 14-18 nadrzędniki temporalne można opuścić:

do chwili wyrośnięcia --> do wyrośnięcia /14/

do czasu służby wojskowej --> do /rozpoczęcia/ służby
wojskowej /15/

od czasu wkroczenia --> od wkroczenia /17/ itd.

I na odwrót: do realizacji eliptycznych da się wprowadzić nadrzędniki temporalne. W przykładach:

19. "Bierz ze mnie przykład" - mówił ojciec z dumą, bo od podpisania ostatnich grzeźnościowych weksli - zerwał z lekkomyślnymi biesiadami. /Żukr., 441/
/Tkacz. 67/
20. Gotować /kluski - A.O./ 4-5 minut od zagotowania
/Kuch. 367/
21. Od śmierci matki zaczął pić. /SPP 43/
22. Siedział w sklepie do zamknięcia, gdzieś do późnej godziny jedenastej /.../. /Pop.40/
23. Zasiadliśmy do stołu, byliśmy jednak trochę poruszeni, szczególnie młodzież. Trwało tak aż do podania pieczystego /.../. /Wyb. 154^A/

od podpisania weksli --> od czasu podpisania weksli /19/
od zagotowania --> od chwili zagotowania /20/
do zamknięcia --> do czasu zamknięcia /22/itd.

Podobnie w pozostałych przykładach. Trudności w przekształcaniu mogą być raczej natury stylistycznej.

W połączeniu z przyimkami po i przed dominują realizacje eliptyczne, do których przeważnie nie można wstawić wykładnika czasu, chociaż komponent temporalny jest w dużym stopniu implikowany przez te przyimki. Natomiast w pełnych realizacjach konstrukcji można pominąć nadrzędnik temporalny i przekształcić je na realizacje eliptyczne. Por. przykład 13:

po tym okresie wspaniałego rozkwitu --> po tym wspaniałym rozkwiecie

W przykładzie 12 takie przekształcenie byłoby dwuznaczne:

po zawieszeniu = 1. po momencie, w którym /pożyczka/ została zawieszona /w tym kontekście mało prawdopodobne/

2. po momencie, w którym skończyło się zawieszenie /= stan zawieszenia pożyczki/

Wykładnik temporalny okres umożliwia jednoznaczną interpretację transformy orzeczeniowej zawieszenie. Podobnie jest z realizacjami z przyimkiem przed. Wprawdzie nie natrafiono na realizację tekstową pełnej konstrukcji, niewątpliwe jest jednak istnienie realizacji typu: przed tym okresem wspaniałego rozkwitu, przed dniami wyjazdu, przed momentem wrzenia, które także można by przekształcić na realizacje eliptyczne: przed tym wspaniałym rozkwitem, przed wyjazdem, /tuż/ przed wrzeniem. Realizacji eliptycznych w połączeniu z tymi przyimkami jest sporo. Oto niektóre z nich:

24. Po zdobyciu Salska pancerna lawina Paulusa uderza na Stalingrad. /Chłop. 141/
25. Ona po urodzeniu pierwszego dziecka wyskoczyła przez okno i zabiła się na miejscu. /Med.31/
26. Metal polakierowany lakierem silikonowym wytrzymuje temperaturę ozerwonego żaru, nie wykazując po ogrzewaniu rys ani pęknięć. /Bas.557/
27. Od razu po otwarciu otrzewnej buchnęła krew. /Zazdr.214/
28. Po mecczu graczy Hondurasu odwieziono na lotnisko w wojskowych wozach pancernych. /Kul.3/
29. Każdy list wymaga wysiłku, który - we mnie przynajmniej - rodzi stany lękowe przed napisaniem, w czasie pisania, po napisaniu i po wysłaniu. /Pol. 7/
30. Ciasto może być ozdobione przed pieczeniem lub po upieczeniu. Przed upieczeniem, dla nadania estetycznego wyglądu ciasta drożdżowe, kruche, piernikowe smaruje się rozmaconym jajem lub żółtkiem. /Kuch.474/
31. Tegoż dnia przed przyjściem do domu /.../ rozmawiał z medykem. /Zazdr.134/

32. Przed meczem odbyła się uroczystość pożegnania mistrza. /GP 7/
33. Zawsze przed zaśnięciem wychodziła mi naprzeciw jego twarz. /K.Brand., 171/ /Tkacz.74/
34. Przed udaniem się na spoczynek /.../ zeszedłem do ogrodu. /A.Rud., 20/ /Tkacz.74/

I w tych przykładach punktem odniesienia jest jednostka czasu, w której zrealizowała się lub zrealizuje treść zdaniowa określnika /w całości lub zrealizuje treść zdaniowa określnika /w całości albo częściowo, to znaczy przynajmniej jej początek lub koniec/. W szczególności chodzi tu o momenty krańcowe wyznaczające tę jednostkę /pierwszy albo ostatni/.

W realizacjach z przyimkiem przed przynajmniej moment rozpoczęcia treści zdaniowej nadrzędnika poprzedza moment końcowy realizacji treści zdaniowej określnika. Por.:

Denerwowała się przed pieczeniem /placka/ = ... przed rozpoczęciem pieczenia

Denerwowała się przed upieczeniem /placka/ = ... przed zakończeniem pieczenia /... zanim się upiekł/

Zacęła się denerwować przed pieczeniem: upieczeniem /placka/.

Jeśli treść zdaniowa określnika jest niedokonana, punktem odniesienia staje się pierwszy moment jej realizacji, por.:

przed pieczeniem = przed rozpoczęciem pieczenia

przed meczem = przed rozpoczęciem meczu

Określnik wyrażający treść zdaniową dokonaną czyni w zasadzie punktem odniesienia ostatni moment realizacji /przy treściach zdaniowych momentalnych - lub traktowanych jako momentalne - pokrywa się on z momentem początkowym, por. 31, 33, 34/, chociaż z kontekstu czy innych źródeł informacji może wynikać, że treść zdaniowa nadrzędnika realizuje się już przed

pierwszym momentem treści zdaniowej określnika. W takich użyciach, np. przed upieczeniem = przed pieczeniem.

Dla zaznaczenia, że chodzi o realizację początkowej lub końcowej fazy treści zdaniowej, używa się w nadrzędniku /z reguły/ orzeczenia analitycznego z osobową formą czasownika fazowego /rozpoczął: skończył pracę przed ..., zaczęła się: przestała się denerwować przed .../, natomiast w określniku /często/ nominalizacji takiego orzeczenia /przed rozpoczęciem: zakończeniem pracy .../. Przykład 33 jest dwuznaczny:

- przed zaśnięciem = 1. przed momentem utraty świadomości
2. przed zasypianiem = przed momentem, w którym zaczyna się tracić świadomość /zaczyna się zasypiać/

W realizacjach z przyimkiem po przynajmniej moment zakończenia treści zdaniowej nadrzędnika realizuje się po momencie rozpoczęcia treści zdaniowej określnika. Por.:

denerwował się: zaczął się denerwować: przestał się denerwować po meczu

po meczu: rozpoczęciu meczu: zakończeniu meczu

Określnik bez wykładnika fazowości oznacza, że punktem odniesienia jest moment zakończenia realizacji:

po meczu = po zakończeniu meczu, por. 28

po pieczeniu = po zakończeniu pieczenia /ale bez uwzględnienia rezultatu, czyli: po zakończeniu pieczenia nie musi oznaczać po upieczeniu^{5/}

Dwuznaczne mogą być tylko transformy orzeczeniowe /rzeczowniki/ neutralizujące opozycję pomiędzy czynnością i stanem, który jest skutkiem tej czynności, por.:

po wygnaniu = 1. po momencie, w którym /ktoś/ został wygnany /i zaczął się stan "bycia wygnanym"/

2. po okresie wygnania /bycia wygnanym/ =
po zakończeniu się stanu⁶

Punktem odniesienia może tu być moment zakończenia czynności lub moment zakończenia się stanu /końcowy moment trwania stanu/.

W realizacjach z przyimkami przed i po treść zdaniowa określnika wyznacza czas realizowania się treści zdaniowej nadrzędnika jednostronnie, to znaczy określa jeden z momentów krańcowych odcinka czasu /treść zdaniowa nadrzędnika nie może się jednak realizować w tym momencie/. Drugi moment można określić na podstawie kontekstu lub innych źródeł informacji. W przykł. 28 momentem początkowym tego odcinka jest moment zakończenia meczu. Z treści zdania wynika, że moment końcowy znajduje się na osi czasu w odległości kilkunastu czy kilkunastu minut od początkowego. Znajomość różnych realiów pozwala na dokładniejsze i pewniejsze ustalenie rozpiętości takiej jednostki czasu. W przykł. 32 moment rozpoczęcia meczu jest momentem końcowym odcinka, złożonego, jak można przypuszczać, z kilkunastu minut. Usytuowanie momentów realizacji treści zdaniowej nadrzędnika w takim odcinku można bliżej wyrazić za pomocą specjalnych wykładników, np. od razu po ..., zaraz: wkrótce: bezpośrednio: tuż po, tuż przed ..., na chwilę: godzinę; kilka lat przed ..., w tydzień: w dwa lata po ... Trzeba też podkreślić, że w odcinku czasu, o którym mowa, ważny jest przede wszystkim moment krańcowy wyznaczony przez treść zdaniową określnika /przez koniec lub początek jej realizacji/, ponieważ ustala on kolejność realizacji obu treści zdaniowych, co wydaje się być podstawową funkcją tego typu konstrukcji.

Podobną rolę spełniają krańcowe momenty realizacji treści zdaniowej określnika w konstrukcjach z przyimkami od i do. Wyznaczają one, również jednostronnie, odcinek czasu, w którym realizuje się początkowa /od/ lub końcowa /do/ faza treś-

oi zdaniowej nadrzędnika, przy czym w rachubę wchodzi także oba krańcowe momenty tego odcinka. W przykł. 21 "śmierć matki" wyznacza moment początkowy odcinka, w którym zrealizował się moment początkowy "picia" /nie pokrywa się on jednak tutaj z samym momentem śmierci/. Rozpiętość tego odcinka można by ustalić na podstawie znajomości realiów/ może chodzić o dzień lub kilka dni/. Podobnie w przykł. 18, gdzie moment rozpoczęcia akcji /chyba dzień ogłoszenia w gazecie odpowiedniego apelu/ jest momentem początkowym dwu- czy kilkudniowego odcinka, w którym zaczęła się realizować iteratywna treść zdaniowa nadrzędnika /odwiedzanie redakcji przez liczne osoby/. Pokrywanie się na osi czasu tych krańcowych momentów obu treści zdaniowych należy zapewne do rzadkości /podobnie jak w realizacjach z przyimkiem do⁷/. Można by ostatecznie interpretować w ten sposób przykłady 17 i 19, w których chodzi o początek pewnych stanów czy przeżyć psychicznych: intelektualno-emocjonalnych /17/ i wolicjonalnych /19/. W przykł. 19 "zerwał z biesiadami" = postanowił nie uczestniczyć w nich więcej i trwa w tym postanowieniu. Początkiem byłoby więc "postanowienie", które mogło się zrodzić w chwili "podpisywania ostatnich weksli".

W konstrukcjach z przyimkiem od odcinek czasu, w którym zaczyna się realizacja treści zdaniowej nadrzędnika, wyznaczany jest /jednostronnie/ przez początek realizacji niedokonanej treści zdaniowej lub koniec realizacji dokonanej treści zdaniowej określnika. Por.:

- od /czasu/ czytania: przeczytania tej książki ...
- od /czasu/ budowania: wybudowania tego domu ...

Pomijam kombinacje związane z pojawieniem się różnych wykładników fazowości w określniku i nadrzędniku.

Za realizacje z obligatoryjną elipsą nadrzędnika temporalnego można uznać użycia z przyimkiem podczas, który ma już

jakby wbudowany wykładnik czasu. Pełna realizacja omawianej nominalizacji byłaby w połączeniu z tym przyimkiem rażąco redundantną. Realizacjami z przyimkiem podczas można często zastąpić realizacje z przyimkiem w z różnymi nadrzędnikami temporalnymi, por. przykł. 1-5 i 10. I na odwrót. Por. następujące realizacje tekstowe:

35. Podczas nakręcania sekwencji przy mogile /.../ płakaliśmy. /E.16/
36. Podczas koczowania pod drzwiami widziałem, jak Temidka wyrzuciła /.../ natręciuchów /.../. /Kuj.1/
37. /.../ warto wypełnić przerwy podczas transmitowania spotkań /.../. /Przegł. 12 IX 68, s. 3/
38. Podczas zetknięcia się z powietrzem zapala się samorzutnie /krzemoetan - A.O./. /Bas. 539/

podczas /--> w czasie, w chwili, w momencie/ nakręcania sekwencji /35/, zetknięcia się z powietrzem /38/

podczas /--> w czasie/ koczowania pod drzwiami /36/, transmitowania spotkań /37/

Wydaje się, że przyimek podczas łączy się niemal z reguły z treścią zdaniową duratywną⁸, która jest tłem dla innej treści zdaniowej /nadrzędnika/, a często jej przyczyną. Taki związek przyczynowy łączy treści zdaniowe w przykł. 35 i 38.

Por. też:

39. Różnorodne związki organiczne podczas ich ogrzewania bez dostępu powietrza ulegają w temperaturze czerwonego żaru samorzutnemu rozkładowi z wydzielaniem węgla bezpostaciowego. /Bas. 504/

40. /koloidy liofilowe - A.O./ pienia się podczas wytrząsania. /Bas. 588/

gdzie: uleganie rozkładowi ... to skutek ogrzewania ... /39/
pienienie się to skutek wytrząsania /40/

Realizowanie się duratywnej treści zdaniowej mieści się nieraz w bardzo krótkiej jednostce czasu, zawsze jednak chodzi o pewien odcinek, w którym przebiega czy trwa ta realizacja. Tak jest w przykł. 38, gdzie "zetknięcie się" = bycie zetkniętym /stykanie się/. Złożoność momentu /a/ "zetknięcia się krzemocetanu z powietrzem" jest implikowana przez przyimek i jednocześnie przez związek przyczynowy pomiędzy "zetknięciem się" a "zapaleniem się". Każdemu z tych kolejnych zdarzeń trzeba przypisać dwa różne momenty czasowe /b,c/, które mieszczą się w momencie a. Podobnie w przykładzie 40, gdzie chodzi jednak o dłuższy odcinek czasu, w którym przeplatają się, jako przyczyny i skutki, momenty "wytrząsania" i "pienienia się" /bez ostrej granicy czasowej/. W przykł. 39 o związku przyczynowym można mówić dopiero od pewnego momentu ogrzewania, wyznaczonego przez "temperaturę czerwonego żaru". Niepełnianie warunku duratywności przez treści zdaniowe w przykł. 6-9 i 11 nie pozwala na użycie podczas w miejsce wyrażen przyimkowych: w roku, w czasach, w godzinie, i w chwili. Warto też zaznaczyć, że duratywne treści zdaniowe wyrażają również nominalizacje z nadrzędnikiem czas w połączeniu z przyimkiem w, dlatego też przyimek podczas może się zawsze wymieniać z wyrażeniem przyimkowym w czasie.

O konstrukcjach z przyimkiem podczas i wyrażeniami przyimkowymi typu w czasie, w chwili⁹ mówi się, że wyrażają stosunek współczesności między zdarzeniami reprezentowanymi przez nadrzędnik i określnik¹⁰. Z analizy powyższych przykładów wynika, że przez współczesność należy rozumieć nie równoległość obu realizacji /towarzystwo sobie w pewnym czasie, pokrywanie się momentów realizacji jednej i drugiej treści zdaniowej/, lecz realizowanie się w jednym i tym samym odcinku czasu, współobecność w nim momentów obu realizacji. W ramach tego odcinka układ owych momentów może być różny. Najczęściej realizacja treści zdaniowej określnika wypełnia wszystkie momenty odcinka. jednocześnie zaś realizacja treści zdaniowej nadrzęd-

nika - wszystkie /wtedy obie realizacje są równoległe, por. przykł. 5/¹¹ lub niektóre /wtedy cała treść zdaniowa nadrzędnika realizuje się równoległe z treścią zdaniową określnika, ale nie na odwrót, por. przykł.: 1-3, 35-37, 39 i prawdopodobnie 4/. Zdarza się jednak, że żadna z tych treści zdaniowych nie wypełnia wszystkich momentów odcinka. Wówczas realizują się one nierównoległe /jedna po drugiej/, por. przykł.: 6, 9, 11 i 38, lub częściowo równoległe, por. 40.

Nie wyczerpuje to jeszcze wszystkich możliwości usytuowania momentów realizacji obu treści zdaniowych w odcinku czasowym, zwłaszcza jeśli chodzi o kolejność. W przykł. 10 treść zdaniowa nadrzędnika jest wcześniejsza: "oświadcza" /tuż/ przed "podpisywaniem" /przynajmniej w wąskim rozumieniu - w tym przykładzie jednak "podpisywanie" oznacza pewien ceremoniał, którego szczytowym momentem jest samo podpisanie/. W przykł. 7 i 8 treść zdaniowa nadrzędnika zdaje się wypełniać wszystkie momenty odcinka czasu, a treść zdaniowa określnika tylko niektóre. Odcinek nazwany przez czasy wypełnia pewien stan niewiedzy, godzinę zaś /tu w znaczeniu niewymiernym: pewien odcinek czasu/ - założone posiadanie proklamacji, natomiast "odkrycie" czy "wystąpienie" realizują się w pewnych momentach tego odcinka. W każdym razie przykł. 7 trudno inaczej interpretować.

Rozpiętość odcinka czasu, w którym realizują się obie treści zdaniowe określona jest przez sam wykładnik temporalny /jeśli jest nim wymierna jednostka czasu, np. minuta, godzina, rok/ lub przez krańcowe momenty realizacji treści zdaniowej określnika. Byłby to, na przykład, odcinek czasu wyznaczony przez moment początkowy i końcowy "ratowania Janusza" /1/, "ostygnięcia" /2/, "wyrabiania /masy/" /3/. Jeśli treść zdaniowa nadrzędnika jest jakby naturalnym wstępem¹² do rozpoczęcia treści zdaniowej określnika, por. 10, lub jej bezpośrednim skutkiem /następstwem/, por. 9, 11, 38, to przez momenty krań-

owe odcinka można by rozumieć - w pierwszym wypadku moment rozpoczęcia owego wstępu /naturalnego poprzednika/ i zakończenia realizacji właściwej treści zdaniowej, w drugim zaś - moment rozpoczęcia właściwej treści zdaniowej i zrealizowania się skutku /przynajmniej rozpoczęcia się jego realizacji/. Można to przedstawić następująco:

- A moment rozpoczęcia niezbędnej fazy wstępnej /przygotowawczej/
- B moment zakończenia fazy wstępnej i rozpoczęcia realizacji właściwej treści zdaniowej /określnika/
- C moment zakończenia realizacji właściwej treści zdaniowej /określnika/
- CD momenty tuż po zakończeniu realizacji właściwej treści zdaniowej określnika - w odcinku złożonym z tych momentów zostaje zrealizowany jej skutek /treść zdaniowa nadrzędnika/, a przynajmniej początek tego skutku
- BC odcinek czasu wyznaczony przez momenty krańcowe treści zdaniowej określnika w wąskim rozumieniu
- AC i BD odcinki czasu wyznaczone przez momenty krańcowe treści zdaniowej /określnika/ w szerokim rozumieniu

Przy realizacjach przyczynowo-skutkowych nie ma zazwyczaj ostrej granicy czasowej pomiędzy przyczyną i skutkiem /to znaczy pomiędzy realizacjami treści zdaniowych określnika i nadrzędnika/, w tym sensie, że początek realizowania się skutku poprzedza moment zakończenia przyczyny /inaczej: już w wyniku częściowej realizacji treści zdaniowej określnika zaczyna się realizować treść zdaniowa nadrzędnika/. Tak na przykład przynajmniej początek treści zdaniowej "zwawo się podniósł" mógł się zrealizować przed /całkowitym/ "otwarcie

drzwi" /przed zakończeniem otwierania/ /9/, podobnie początek treści zdaniowej "zobaczyłem się ...", czyli początek pewnego przeżycia intelektualno-emocjonalnego - przed zakończeniem realizacji treści zdaniowej "usłyszenie propozycji Karli" /= jeszcze w czasie odbierania propozycji/ /11/. W przykładzie 10 "oświadczenie ambasadora" realizuje się w fazie wstępnej /przygotowawczej/ ceremoniału "podpisywania protokołu".

W konstrukcjach, w których sama nazwa jednostki czasu określa jej rozpiętość, treść zdaniowa określnika służy do wyodrębnienia tej jednostki spośród innych w ciągu czasowym, por.:

rok nieowocowania /6/ = każdy rok, w którym drzewa nie
owocowały /przed rokiem 1958 -
por. kontekst/

rok śmierci Mickiewicza = 1855

W realizacjach z takimi wykładnikami relacje czasowe pomiędzy treściami zdaniowymi mogą być różne, np. coś działo się czy stało: w roku śmierci Mickiewicza, w dniu przyjazdu ojca, w tygodniu pisania tego referatu - przed śmiercią lub po śmierci Mickiewicza /ale w tym samym roku/, przed przyjazdem lub po przyjeździe ojca /ale w tym samym dniu/, przed pisaniem tego referatu lub po pisaniu, ewentualnie w czasie pisania /ale w tym samym tygodniu/. Współobecność nierównoległych treści zdaniowych w jednej i tej samej jednostce czasu nie musi tu implikować powiązań typu: naturalny wstęp /przygotowanie/; właściwa realizacja czy: właściwa realizacja --> skutek, jak w użyciach z ogólnym /niewymiernym/ wykładnikiem czasu.

W powyższych rozważaniach pominięto konstrukcje z innymi przyimkami /np. przy, z, w trakcie, w ciągu/, w których nominalizacje z nadrzędnikiem temporalnym /wyrażonym lub elidowanym/ i transformą orzeczeniową w dopełniaczu /w konstrukcjach pochodnych eliptycznych - także w innym przypadku, por. reali-

zaoje eliptyczne z przyimkami przed i po/ pełnią funkcje względnych określników czasu. Dotyczy to również konstrukcji z nadrzędnikiem temporalnym ilościowym /rok: pięć lat budowania = rok: pięć lat trwające budowanie, minuta milczenia itp/, które wymagają osobnego opisu¹³.

PRZYPISY

1. Por. S. Karolak, Zagadnienia składni ogólnej, s. 101.
2. K. Polański przyjmuje jako takie okoliczniki /dla języka górnołużyckiego/ wyrażenia typu w tym czasie, w tu chwili, tehdy, zaznaczając jednak, że "struktury wyjściowe to abstrakcyjne formuły zdaniowe, nie zaś konkretne zdania i dlatego wprowadzanie do nich dowolnych konkretnych okoliczników należy uznać za przejaw mniejszej lub większej nieścisłości". Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim, s. 147.
Wprowadzenie do struktury wyjściowej okoliczników czasu o najogólniejszym charakterze /jak wyżej wymienione/ jest "stosunkowo najmniejszą nieścisłością". Ibidem.
3. Por. też przykłady podobnych nominalizacji angielskich i niemieckich u Leesa:
John's writing of the letter surprised us.
Johanns Schreiben des Briefes überraschte uns.
The man writing the letter ...
Der den Brief schreibende Mann...
The letter which John wrote ...
Der Brief, den Hans geschrieben hat, ...
i inne. The Grammar of English Nominalizations, s.187-192.
4. Przykłady realizacji tego typu konstrukcji /z przyimkiem do/ podaje w pracy "Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną bez przyimka i z przyimkami: dla, do", s.94-95.
5. Por. uwagi do opozycji typu писаć: написаć, A. Otfinowski, Konstrukcje orzeczeniowe ..., s. 212, także inne ujęcie: C. Piernikarski "O tożsamości leksykalnej czasowników писаć: написаć, s. 297-309; D. Buttler, Połączenia typu улео знішчэнню w języku polskim, s. 351.

6. Por. A. Otfinowski, Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką, s. 103-113.
7. Realizacje konstrukcji z tym przyimkiem omawiam dokładniej w cytowanej pracy "Konstrukcje orzeczeniowe ...", s. 95-100.
8. Por. "podczas" w Małym słowniku języka polskiego: "w czasie trwania" /podkreślenie - A.O./, s. 576.
9. Takie wyrażenia przyimkowe uważa się najczęściej za przyimki złożone /por. J. Puzynina, Nazwy czynności we współczesnym języku polskim, s. 131/ lub odwyrażeniowe /por. I. Wator, Polskie przyimki odwyrażeniowe, s. 372-378/. Tutaj przypisujemy nadrzędnikom temporalnym funkcję samodzielną, biorąc pod uwagę możliwości ich występowania z innymi przyimkami i bez przyimka.
10. Por.: J. Puzynina, o.c., s. 131, R. Grzegorzycowa, Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków, s. 105.
11. Por. też przykład J. Puzyniny: "W okresie kwitnienia jabłoni nie upadła ani jedna kropla deszczu" - i dołączony wykres przedstawiający relację czasową. Ibidem.
12. Pewne orzeczenia formalno-modyfikujące podkreślają tę wstępną /przygotowawczą/ fazę treści zdaniowej, np. brać się - zabierać się, przystępować - przystąpić do /pracy, pisanie .../, por. A. Otfinowski, Konstrukcje orzeczeniowe..., s. 208. Por. też uwagi dotyczące podstaw konstrukcji typu "zaniósł buty do podzelowania", o.c., s. 50.
13. O aspekcie transform orzeczeniowych w konstrukcjach z ilościowym członem temporalnym piszę w cytowanym artykule, Aspekt odsłownika ..., s. 103-110. Por. też cenną publikację dotyczącą kwantyfikacji: "Liczba, ilość, miara, Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie", Wrocław 1973.

WYKAZ ŹRÓDEŁ, Z KTÓRYCH CZERPANO PRZYKŁADY, I ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

Bas.	A. Basiński, Chemia nieorganiczna i ogólna, t. II, Warszawa 1953.
Chłop.	Igor Newerly, Chłopiec z Salskich Stepów, Warszawa 1956.
E.	Ekran 1973, 41
Expr.	Express Wieczorny, Warszawa, wyd. DCBA
GP	Gazeta Pomorska 1973, 250
Hist.	Historia literatury polskiej dla kl. X, Warszawa 1972

- Kor. Leon Kruczkowski, Kordian i cham, Warszawa 1955
K.P. Kuchnia polska, Warszawa 1972
Kuch. Kuchnia polska, Warszawa 1959
Kuj. Kujawy 1973, 41
Kul. Kulisy 1973, 2
Med. Zofia Nałkowska, Medaliony, Warszawa 1956, wyd. 10
Mł.Rol. Młody Rolnik 1973, 40-41
Pł. F. Bernaś, L. Meissner, Płonąca granica, Warszawa 1970
Pol. Polityka 1973, 35
Pop. J. Andrzejewski, Popiół i diament, Warszawa 1968, PIW, wyd. 18
Prz. Przekrój 1973, 1487
Przegl. Przegląd Sportowy
SPP Słownik poprawnej polszczyzny pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1973
Tkaoz. O.B. Tkaczenko, Osobiennosti upotrieblenija sowriemiennych polskich głogolno-imiennych formacij tipa "unywanie /się/ - /u/mycie /się/", w: Issledowanija po polskomu jazyku. Sbornik statiej, red. Z.N. Striekałowa, Moskwa 1969
Wyb. Guy de Maupassant, Wybór nowel, Warszawa 1966
Zazdr. Michał Choromański, Zazdrość i medycyna, Poznań 1958

Część przykładów pochodzi z prac dyplomowych studentek Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy: B. Krosnowskiej /E., K.p., Kuj., Mł. Rol., Pł., Prz./, J. Świerad /Hist./, E. Wojasińskiej /Kul., Pol./ i Z. Wrzesień /GP/.

BIBLIOGRAFIA

1. Buttler D., Połączenia typu uleo zniszczeniu w języku polskim, PJ 1968, z. 7, s. 349-359.
2. Grzegorzczkova R., Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków. Wrocław 1975.

3. Karolak S., Zagadnienia składni ogólnej, Warszawa 1972.
4. Lees R.B., The Grammar of English Nominalizations, Ed. 5, Bloomington 1968.
5. Liozba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie, Wrocław 1973.
6. Mały słownik języka polskiego pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej, Warszawa 1968.
7. Otfinowski A., Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną bez przyimka i z przyimkami: dla, do, Bydgoszcz 1976. Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką, ZN UMK w Toruniu, Fil. Pol. VIII, z. 38, s. 103-115.
8. Piernikarski C., O tożsamości leksykalnej czasowników pisać: napisać, PJ 1970, z. 5, s. 297-309.
9. Polański K., Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim, Wrocław - Warszawa - Kraków 1967.
10. Puzynina J., Nazwy czynności we współczesnym języku polskim, Warszawa 1969.
11. Wątor I., Polskie przyimki odwyrażeniowe, JP 1969, s. 372-378.

NOMINALIZATIONS OF THE TYPE CZAS CZYTANIA
FUNCTIONING AS ADVERBIALS OF TIME

Summary

Nominalizations of the type czas czytania /with different prepositions/ function generally as adverbials of time /w czasie ratowania Janusza, po okresie rozkwitu, przed okresem rozkwitu, do czasu służby wojskowej, od czasu wkroczenia do Francji/. There are also elliptic constructions of this type / it does not refer to the construction with the preposition w / - with obligatory or facultative ellipse of the temporal term/ do chwili wyrośnięcia: do wyrośnięcia, od czasu wkroczenia: od wkroczenia, po okresie rozkwitu: po rozkwicie, przed okresem rozkwitu: przed rozkwitem, but: podczas koczowania pod drzwiami, po urodzeniu dziecka, przed upieczeniem ciasta/.

NOMINALISIERUNGEN DES TYPUS CZAS CZYTANIA IN DER
FUNKTION DER ZEITBESTIMMUNGSWÖRTER

Zusammenfassung

" Nominalisierungen des Typus czas czytania /mit verschiedenen Präpositionen/ erfüllen vor allem die Funktion des Zeitbestimmungswortes/ w czasie ratowania Janusza, po okresie rozkwitu, przed okresem rozkwitu, do czasu służby wojskowej, od czasu wkroczenia do Francji/. Es gibt auch die elliptischen Konstruktionen dieses Typus /das betrifft nicht die Konstruktion mit der Präposition w / - mit obligatorischen und fakultativen Ellipse des Temporalgliedes/ do chwili wyrośnięcia: do wyrośnięcia, od czasu wkroczenia : od wkroczenia, po okresie rozkwitu: po rozkwicie, przed okresem rozkwitu: przed rozkwitem, aber: podczas koczowania pod drzwiami, po urodzeniu dziecka, przed upieczeniem ciasta/.

Andrzej Otfinowski

O NIEKTÓRYCH SEKUNDARNYCH FUNKCJACH
NOMINALIZACJI TYPU "CZAS CZYTANIA"

Nominalizacje z nadrzędnikiem temporalnym i transformą orzeczeniową w dopełniaczu /oznaczymy je symbolem Nt/, typu czas czytania, pełnią najczęściej funkcję określników /okoliczników/ czasu,¹ którą uznać można za prymarną. Przedmiotem poniższych rozważań są niektóre inne, sekundarne funkcje tych nominalizacji. W szczególności chodzi tu o występowanie Nt w następujących strukturach zdaniowych: